

БОГДАН М. СТЕВАНОВИЋ

О ПЕРИОДИЗАЦИЈИ СТАРЕ ГРЧКЕ КЊИЖЕВНОСТИ

Историја старе грчке књижевности, која се изучава на нашим универзитетима, захвата временски размак од преко тринаест векова, јер она почиње од онога момента када се појављују први познати песници (VIII в. пре н. е.) и траје све до почетка VI в. н. е. када античка грчка књижевност прелази у грчку средњовековну, византиску књижевност. Природно је да је у том дугом периоду она пролазила кроз разне фазе. То је књижевност робовласничког друштва, која у свом почетку пролази кроз друштвену формацију која претходи класној, а на свом крају залази у феудалну формацију. Сем тога треба имати у виду и то да се грчко робовласничко друштво разликује од робовласничког друштва на старом истоку¹⁾, с једне стране, и римског робовласничког друштва²⁾, с друге стране.

Све до недавног доба периодизацији старе или античке грчке књижевности није се много поклањала пажња из разумљивих разлога. Буржоаски научници кад проучавају науку о књижевности не воде много рачуна о чињеници да је књижевност као један од видова идеолошке надградње у тесној вези са својом базом, с друштвеним бићем. Излагање историје књижевности, међутим, мора се обављати с обзиром на развитак друштва, на економске, политичке и културне промене, при чему не треба губити из вида ни то да развитак идеологије често заостаје од развитка производних снага које је одређују.³⁾

1) Робовласничко друштво на старом истоку претставља посебни тип и оно показује нижи степен развитка него у Грчкој и Риму, са примитивним ропством и знатним остацима из родовског уређења.

2) Оно у доба процвата римске књижевности показује она својства (распад грађанског колектива, развитак индивидуалистичких тенденција, издвајање личности) која се у грчком робовласничком друштву почињу јављати тек у доба хеленизма.

3) Ту поставку нарочито лепо илуструје баш развитак старе грчке књижевности. У старије њено време видимо чињеницу да се идеологија свргнутог родовског племства још задржава у народу, мада је нова класа, робовласници, већ завладала. А књижевност из њене последње епохе, која у социјално-економском погледу значи почетак феудализма, има такву књижевност која претежно носи античко, пеганско обележје.

Историчари књижевности до сада обично су делили историју старе грчке књижевности на два велика периода: класични (који уствари претставља грчку књижевност из доба формирања и цветања робовласничког друштва, које је истовремено и доба независности грчког народа) и покласични период (што претставља грчку књижевност из епохе опадања робовласничког друштва и веће или мање националне зависности⁴). Као границу између ова два периода неки узимају годину смрти Александра Великог (323),⁵ неки 320⁶), а неки чак 300 годину, као што чини М. Кроазе⁷).

Година Александрове смрти (323) или округло 320 година пре н. е. узимане су стога што је тада почело цветање нове атичке комедије. Међутим, било би најправилније узети као границу међу ова два велика периода годину 336 кад је Александар ступио на престо, јер од тада настају његова освајања и стварање хеленистичке културе, која јасно одудара од класичне грчке односно атичке културе. Што се пак тиче године 300, та сувише заокружена цифра узета је као приближан термин када престаје „акме“ грчке поезије, без обзира на друштвене формације, те је као таква још мање одржива.

Та два главна периода дељена су, опет, на по два доба, класични период на хеленско⁸) и атичко, а покласични на хеленистичко и римско доба. Прво доба класичног периода (грчка књижевност из епохе формирања робовласничког друштва) обично су доводили до краја VI века, тако да је атичко доба (књижевност из доба цветања робовласничке демократије) обухватало углавном V и IV век. Књижевност из првог доба има општегрчки карактер; у њеном развоју учествују поглавито Јонци, али и Еолци и Дорци. Тај општи карактер се види нарочито у VI веку. Међутим, ово доба,

⁴) Енглески научник Рајт прави изузетак у томе. Своје дело у коме проучава овај период он је назвао „Историја касније грчке књижевности“ (F. A. Wright, A History of later greek literature, London, 1951, друго издање).

⁵) Тако чини Т. А. Синклер (T. A. Sinclair, A History of classical greek literature from Homer to Aristotle, II издање, 1949, в. стр. 3) где он узима погрешно годину 322 као годину Александрове смрти, док настављач овог дела, поменути Рајт, узима 323, тачну годину његове смрти за почетак новог периода.

⁶) Вилхелм Крист, Историја грчке књижевности, II 1, шесто изд., Минхен, 1920, (в. садржај). Исто тако Шмид—Штелин (Други део, прва свеска, чији наслов гласи: Покласични период грчке књижевности од 320 г. пре Христа до 100 г. после Христа, Минх. 1920).

⁷) Историја грчке књижевности, I том, четврто изд., Париз, 1928. Слично је радио и Ауг. Мусић (Повјест грчке књижевности, I, Загреб, 1893, в. стр. 24), који доводи класични период до Александра Великог односно чак до 300 г. („по прилици до 300 г.“). Исто тако и М. Ђурић (Историја хеленске књижевности, 1951, в. стр. 14).

⁸) М. Кроазе први период зове јонско-дорским (в. стр. 41 поменутог дела), а В. С. Сергејев у својој *Историји старе Грчке* (Москва, 1948) назива га раногрчким периодом (в. садржај).

као што ћемо видети ниже, показује доста разлика у књижевним формама.

Више неслагања има у подели грчке књижевности по класичног периода. По неким (В. Крист, Шмид—Штелин) хеленистичко доба траје све до краја I века н. е. Браћа Морис и Алфред Кроазе то доба, које они зову александриским периодом, простиру само на III и II век пре н. е. Ипак, доста научника (на пример, А. Мусић, М. Ђурић) ставља као међу између хеленистичког и римског доба грчке књижевности 30 годину пре н. е.⁹⁾, када је последња грчка држава, Египат, потпала под римску власт, која је истовремено и важан датум у римској историји, јер тада почиње Августова влада или принципат, прва фаза римске империје.

Што се пак тиче краја старе грчке књижевности, већина аутора узима почетак VI века н. е., односно почетак владе цара Јустинијана. Неки узимају г. 527, кад је он ступио на престо (А. Мусић, В. Крист), неки 530 (Шмид—Штелин), а Синклер га чак доводи до краја Јустинијанове владе 565 г. не образлажући тај свој поступак. Али је свакако најправилније узети годину 529 (као што чини М. Ђурић, Б. В. Горнунг), када је Јустинијан затворио Платонову Академију у Атини и када су се последњи пагански филозофи отселили у Персију.

Готово сви испитивачи проучавали су класични период грчке књижевности ејдографски, тј. редом по књижевним врстама које су цветале у то време: прво епску поезију, онда лирску, па трагедију и комедију, затим прозне родове (историографију, филозофију, беседништво.¹⁰⁾)

Овом методу излагања могу се ставити замерке. Једна од њих је у томе што неки од ових родова захватају временски период од преко два века, за које се време развијају и друге врсте. Лирика, на пример, достиже свој врхунац у оно доба када настаје снажан развитак драме; па онда комедија, која ниче крајем VI века и траје до средине III века, када истовремено цветају и родови у прози. Истина, ако се гледа на време када поједине врсте достижу кулминацију свога развитака, онда се овакав начин излагања може бранити.

Такав метод применили су и совјетски писци 1946 г. у прввој свесци *Историје грчке књижевности*. Уколико је мени познато нову, марксистичку периодизацију старе грчке књижевности нису још извршили ни совјетски класични филолози, мада су они значајне успехе постигли у марксистичкој обради науке о књижевности. Ни у *Историји античке књи-*

⁹⁾ Синклер први период своје *Историје касније грчке књижевности* доводи до 31 г. када је била битка код Аксијума.

¹⁰⁾ Извесну слабу тенденцију за отступањем од овога показују Кроазе, Синклер и Тронски, који се после излагања епске и лирске поезије у својим делима осврћу на почетак прозе пре него што ће прећи на драму.

жєвностѣи И. М. Тронског (Москва, 1946), ни у поменутој *Истѣорѣји грѣке књижевностѣи* коју је саставио колектив аутора није примењен марксистички принцип поделе доследно и у потпуној мери, и поред многих позитивних особина којима се одликује њихов рад. Уџбеник Тронског сувише је сажет да би у њему могла доћи до изражаја пуна периодизација, а од другог дела изашле су само прве две свеске, али у њима је заступљен ејдографски метод излагања градива.¹¹⁾

Додуше у уводу прве свеске Б. В. Горнунг се осврнуо и на периодизацију, и ту неки његови периоди грчке књижевности онако како су изложени означавају допринос марксистичкој науци. На пример прелазни период из античке, робовласничке у феудалну формацију, која захвата IV и V век. Али периодизација класичног доба није добро разрађена, и неки његови периоди могу се подвргнути критици, као што је први, најстарији период грчке књижевности, који се, по њему, завршава с првом четвртином VII века и обухвата песничку делатност Хомера и Хесиода. Горнунг га назива архајским.

Тај термин, по мом мишљењу, није на свом месту. Израз „архајски“ треба избегавати због тога што он, поред значења „стар“, значи и „застарео“, „неразвијен“, „примитиван“, а то се никако не може рећи за Хомерова дела. Термин „архајски период“ Тронски чак употребљава за цело прво раздобље класичног периода, које се обично назива хеленским или раним грчким раздобљем и обухвата развој епа и лирике. Разуме се да је термин овде још неумеснији, јер се за творевине Архилоха, Сапфе, Пиндара и других еминентних лиричара не смеју употребљавати исти називи као и за још несавршена и неразвијена дела у грчком сликарству, вајарству и архитектури.

Подела грчке књижевности на два односно четири периода може задовољити само у оним историјама које нису опсежне. С обзиром на чињеницу да ови периоди садрже у себи знатне разлике било у самој књижевности било у њеној бази, а нешто и због тешкоћа да се поменути периоди одвоје, у обимнијим научним делима требало би тако извршити поделу да се добије још неколико периода.

Периодизација старе грчке књижевности, аналогно свакој другој периодизацији, морала би се руководити и одређивати према оним периодима развитка грчког друштва који су добили свој посебни одраз у књижевности као појави надградње. Држећи се тог начела, мислим да би било најбоље поделити проучавање историје старе грчке књижевности на ових девет периода или доба.

¹¹⁾ Друга свеска изашла је 1955 г. и у њој је приказана проза класичног периода (историја, филозофија, беседничка уметност).

Први период (најстарије доба), који досеже до 700 година отприлике јесте епоха када родовско уређење полако изумире, а ново класно друштво још није настало нити створена држава. Стога се на овај период може гледати као на време прелаза са преткласног друштва у вишем периоду варварства на прву класну формацију. Тада се сви песнички родови развијају усмено, и личност песника још не игра готово никакву улогу. Из овог периода очувани су само Хомерови епови *Илијада* и *Одисеја*. У новијој науци, додуше, постоји мишљење да су ова два дела добила свој дефинитивни облик тек у доба око 600 год. пре н. е. (уп. М. Будимир, *О Илијади и њеном песнику*, Београд, 1940, стр. 20), што ће рећи тек крајем другог периода ове овде изнете поделе. Међутим њихов епски језик, у старојонском дијалекту с еолизмима, целокупна њихова епска техника, а још више друштво које оне одражавају доказују да је њихово формирање много старијег датума. Нема сумње да су елементи ова два ванредна епа постали на неколико векова пре њиховог коначног обликовања које је дошло до нас.

Други период (доба формирања робовласничког друштва) обележава настајање робовласничког начина производње у околностима распадања старих родовских односа. То је период жестоких класних борби од почетка VII века до 560 године, од првих познатих песника до Писистратове владе. Карактеристике овог живог доба су развој лирике готово у свим њеним видовима, као и уметничког пева, и појава песника као личности. Главне књижевне фигуре су Хесиод, Архилох, Тиртеј, Алкман, Алкеј, Сапфа, Солон. Хесиодов дидактички спев *Дела и дани*, Архилохове песме и дела других лиричара, чија појава обележава почетак овог периода, носе несумњиве знаке индивидуалног уметничког стваралаштва, које се јасно разликује од народне поезије. Јер Хомерови спевови по својој суштини су народна поезија не само с обзиром на своју садржину него делимице и с обзиром на своју форму. Архилох, који је био у напону свога стварања око 650 године, већ преиначава херојски идеал епске поезије и заузима према њему ироничан став.

Трећи период (доба учвршћења робовласничког поретка и победе робовласничке демократије) траје од 560 до 460 године, од Писистрата до Перикла. Овај период карактеришу цветање хорске лирике и афирмирање драме с једне стране, а с друге стране зачеци књижевности у прози. Главни књижевни претставници су Симонид, Пиндар, Бакхилид, Епихармо, Есхил, Хекатеј, као и заостали песници ранијих врста: Теогнид, Хипонакт, Анакреонт. У ово доба књижевност се још служи јонским наречјем, али се нарочито истиче дорско и појављује атичко, тако да цео период има прелазно и општегрчко обележје. Да би нам прелазност овог периода

била јаснија, навешћу још ово. Главни претставник сицилијанске комедије, Епихармо, ма да су му дела била мала по обиму, ипак је био значајан драмски стваралац. Типови у његовим делима, као што је паразит у *Нади* или *Богатству* или простак у истоименој комедији, обележавају значајан ступањ у развоју типичног. Што се тиче Есхила, он и поред све своје генијалности, још претставља прелазне етапе у развоју трагедије, која се појављује 534 г. и коју ће усавршити тек Софокле. Формално несавршенство карактерише већину његових очуваних дела, не само *Хикетиде* и *Персијанце* него и *Седморицу против Тебе* и *Окованог Прометеја*. Тај недостатак савладала је тек његова трилогија *Орестија*, али она је настала тек у доба када се завршава овај период,

Четврти период (доба цветаша робовласничке демократије, од 460 до 403 г. приближно) праћен је тријумфалним развојем драме, трагедије као и комедије, успоном историографије и појавом софиста. Главни аутори су Софокле, Еурипид, Аристофан, Херодот и Тукидид. Овај период истовремено означава први део атичког раздобља, златног доба грчке књижевности. У књижевности овог доба још се не испољава тежња ка реторичности, која ће се у идућем периоду већ појављивати.

Пети период (криза грчке античке демократије), који захвата размак од 403 до 336 године, од краја пелопонеског рата до Александровог ступања на престо, обележен је процватом прозе, нарочито филозофије и беседништва, с најзначајнијим писцима Лисијом, Исократом, Платоном, Аристотелом и Демостеном. Поезија, претстављена средњом атичком комедијом, од споредног је значаја у односу на прозне родове.

Шести период (доба губљења политичке независности и стварања великих монархија) је прелазна карика са класичног у покласично доба, период процвата хеленистичке културе. Он траје од почетка владе Александра Македонског до средине III века (отприлике 336—250), а неки га продужују до краја III века.¹²⁾ У овом раздобљу боре се као центри о првенство Атина и Александрија и настаје у извесној мери препород поезије. Раздобље је испуњено плодносном делатношћу нове атичке комедије. Тада су стварали песници Филета, Теокрит и Калимах и родила се дијатриба, нов књижевни род, који је основао киничар Бион.

¹²⁾ Тако, на пример, Б. В. Сергејев односи процват хеленистичке културе на прво време хеленизма (IV и III век), јер по њему од II века се већ осећа слабљење научне и уметничке делатности (в. стр. 453 поменутог дела). Немачки класични филозофи Крист — Шмид — Штелин овај период доводе до 146 г. пре н. е., што није оправдано, јер грчка поезија у првој половини II века већ пресушује, премда проза још показује неколико значајних имена.

На александриске песнике треба гледати као на талентоване ствараоце и у погледу увођења нових књижевних врста и у погледу структуре и форме песме. На пример, тада се појављују Фалеков једанаестерац, Асклепијадови и други стихови, којима ће се доцније много служити римски песници. У то време су живели велики филозофи Епикур и Теофраст, који је значајан и по својој збирци друштвених типова *Карактери*, а поред стваралачке активности перипатетичара формиране су две нове филозофске школе, Епикурова и стоичка.

Седми период (хеленистичко или александриско доба), од 250 до 30 године. То је доба слабљења хеленистичких држава и њиховог потпадања под римску власт, период стагнације и опадања уметничког стваралаштва, када у књижевности преовлађују научне тенденције. Из овог периода познат је само један велики писац, Полибије. Крај овог и почетак следећег периода нису оштро обележени у књижевном погледу али политички јесу: то је, као што сам поменуо, крај независности грчких земаља и почетак принципата или прелаза на царство у великој римској држави.

Осми период (римско доба) епоха је коегзистенције у истој држави Грка и Римљана и њихових књижевности. Период обухвата I—III век, тачније речено он траје од краја I века пре н. е. до почетка IV века н. е. Овај период је обојен и даље цртама хеленизма, али он показује и своје посебне карактеристике (колонат, хришћанство). Књижевност од краја I до почетка III века показује донекле успон, препород неких прозних родова. Тада су стварали Плутарх и Лукијан, тада се појавио антички роман и друга важнија дела.

Девети период (позна антика) захвата IV и V век, тачније раздобље од цара Константина до цара Јустинијана.¹³⁾ То је прелазна епоха из старог века у средњи век. У њој већ настаје феудализација античког друштва кад је његове темеље поткопала револуција робова и варвара. У IV веку нарочито су активни хришћански писци, али у књижевности ипак још преовладавају дух паганства и античке књижевне традиције.

То би били периоди старе грчке књижевности. Истина, морамо бити свесни тога да готово свака подела и класификација мора имати веће или мање недостатке. Приметиће се, можда, да неки од ових периода носе прелазан, нехомоген карактер и да зато ни они нису на свом месту. Али ја ипак држим да је оваква периодизација свакако правилнија и научнија него ејдографско излагање, премда је оно нешто једноставније и лакше за студенте.

¹³⁾ Боље је узети за почетак 313 годину, када је Константин издао милански едикт, по коме је дата слобода хришћанима, као што то чини Синклер, него 330 год., када је он основао Цариград, као што ради М. Ђурић, јер хришћанство игра велику улогу у ово доба.

B. M. Stevanovitch

SUR LA PÉRIODISATION DE LA LITTÉRATURE GRECQUE ANCIENNE

RÉSUMÉ

L'auteur critique les historiens de la littérature grecque ancienne de n'avoir pas fait bien la périodisation de celle-ci. Cette périodisation n'est pas tout à fait satisfaisante même chez les savants plus nouveaux. La méthode eidographique d'exposition qu'on applique jusqu'à présent, selon l'auteur, est surannée et nonmarxiste.

Aussi l'auteur met sous sa critique le terme „la période archaïque“, avec lequel quelques savants dénotent la première partie de l'époque classique de la littérature grecque ancienne, car „archaïque“ veut dire non seulement „vieille“ mais aussi „surannée“, „primitive“, ce qu'on ne peut pas dire nullement pour *l'Iliade*, *l'Odyssée*, pour les oeuvres d'Archiloque, de Sapho, de Pindare.

En considération que la littérature grecque ancienne embrasse une durée de plus de 13 siècles (environ du VIII s. jusqu'à l'an 529 de notre ère) et qu'elle est passée à travers des phases différentes, l'auteur insiste sur un nouveau partage de 9 périodes suivantes.

La première période (la plus ancienne époque, environ jusqu'à l'année 700) désigne une transition du communisme primitif (plus haut stade du barbarisme) à la première formation de classe. Dans ce temps tous les genres poétiques se développent oralement, la personne du poète ne joue pas encore un rôle important. De cette période ne sont conservés que les poèmes d'Homère.

La deuxième période (l'âge de formation de la société des propriétaires d'esclaves) est la période des combats violents des classes (du début du VII siècle à l'année 560). Cette période est caractérisée par le développement de la poésie lyrique dans toutes ses formes et du poème artistique et par l'apparition du poète comme l'individu. Les principales figures littéraires sont Hésiode, Archiloque, Tyrtée, Alcman, Alcée, Sapho, Solon.

La troisième période (l'époque de consolidation de l'ordre des propriétaires d'esclaves et de triomphe de la démocratie de ceux-ci) renferme l'espace de Pisistrate à Périclès (560—460) et est caractérisée par la floraison de la lyrique chorale, la formation du drame et les débuts de la prose. La littérature porte des signes de transition; en même temps elle est création des Ioniens et des Doriens. Les principaux noms littéraires sont Simonide, Pindare, Bacchylide, Épicharme, Eschyle Hécaté.

La quatrième période (l'époque de floraison de la démocratie des propriétaires d'esclaves, approximativement de 460—403) est accompagnée par un développement triomphal du drame, de la tragédie ainsi que de la comédie, par un épanouissement de l'histoire. Les principaux écrivains sont Sophocle, Euripide, Aristophane, Hérodote et Thucydide.

La cinquième période (403—336) est dénotée par la crise de la démocratie des propriétaires d'esclaves et caractérisée en littérature par une floraison éblouissante de la prose, surtout de la philosophie et de l'éloquence. Les grands noms sont ceux de Platon, d'Aristote, de Démosthène.

La sixième période, elle aussi, fait une transition de l'époque classique à époque postclassique. C'est en même temps l'âge de floraison de la civilisation hellénistique (de 336—250 environ) ou les centres littéraires Athènes et Alexandrie se disputent la primauté. A cette époque fleurit la comédie attique dite nouvelle; alors créent Théocrite, Callimaque, Épicure, les péripatéticiens.

La septième période, c'est l'âge hellénistique ou alexandrin proprement dit, une époque de stagnation et de décadence avec prépondérance des tendances érudites en littérature, qui dure de l'année 250 à l'année 30 avant notre ère.

La huitième période (l'époque romaine) embrasse principalement les trois premiers siècles de notre ère. Elle est encore empreinte par des traits de l'hellénisme, mais donne ses propres spécificités. Au II siècle même la littérature grecque manifeste une certaine élévation, un renouvellement des genres en prose (Plutarque, Lucien, roman).

Enfin, *la neuvième période (l'antiquité basse)* qui comprend le IV et le V siècles. C'est un temps de transition de l'âge ancien à l'âge moyen. A cette période commence la féodalisation de la société antique, mais dans la littérature prédominent tout de même des traditions anciennes.
